

Onto-teologia și rădăcinile sale la Martin Heidegger*

Onto-theology and Its Roots in Martin Heidegger

(Abstract)

In my paper I shall try to highlight the cultural context in which M. Heidegger elaborated his opinion according to which the entire structure of Western metaphysics is onto-theological. I shall particularly have in view the sources used by the German philosopher, but I shall also explore the way he ignored the famous dispute between P. Natorp and W. Jaeger regarding the unitary character of Aristotle's *Metaphysics*. In the conclusion of this article I intend to show that the extrapolation of the onto-theological structure found by M. Heidegger in the *Metaphysics* of the Stagirite for the entire Christian space cannot be fully justified.

Keywords: onto-theology, tradition, metaphysics, theology, Christianity.

Potrivit interpretării propuse de Franco Volpi, itinerariul filosofic al lui M. Heidegger poate fi redus la încercările sale de a surprinde „semnificația fundamentală” a ființei plecând, rând pe rând, de la fiecare din semnificațiile prezentate de Aristotel în cartea Δ a *Metafizicii*, adică mai întâi de la *ousia* (din 1907 până în 1916, perioada „catolică”, dominată de influența lui F. Brentano și a Neoscolasticii), în al doilea rând de la *aletheia* (din 1916 până în 1930, perioada „fenomenologică”, dominată de influența lui E. Husserl); în al treilea și ultimul rând de la *enérgeia* (din 1930 până la sfârșitul vieții, perioadă ce a urmat „răsturnării”¹). Fără nici o îndoială, interpretarea

metafizicii lui Aristotel ca onto-teologie ia naștere în prima perioadă, când M. Heidegger divizează această metafizică, dar ea persistă și în următoarele două etape.

Se pare că onto-teologia este asociată doar perioadei de tinerețe a lui M. Heidegger. Termenul de onto-teologie nu reprezintă însă o noutate care să fie atribuită filosofului german. El aparține, după cum bine ne amintim, lexicului kantian. În *Critica rațiunii pure* (*Dialectica transcendențială*, cap. III: *Idealul rațiunii pure*, Secțiunea 7: *Critica oricărei teologii întemeiate pe principii speculative ale rațiunii*), Imm. Kant introduce noțiunea de onto-teologie în contextul unei serii de subdiviziuni ale teologiei (A 631 / B 659): „Dacă prin *teologie* înțeleg cunoașterea ființei originare, ea este sau o teologie din simplă rațiune (*theologia rationalis*), sau una din revelație (*revelata*). Cea dintâi

* *Acknowledgements*: This study is the result of a research activity financed by the project POSDRU/89/1.5/S/49944 („Developing the Innovation Capacity and Improving the Impact of Research through Post-doctoral Programmes”).

¹ Cf. Franco Volpi, *Heidegger e Aristotele*, Padova, Daphne, 1984; *Idem*, „Dasein comme praxis: L'assimilation et la radicalisation heideggérienne de la philosophie pratique d'Aristote”, in *Heidegger*

et l'idée de la phenomenology, Dordrecht-Boston-London, Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 1988, pp. 2-41.

concepe obiectul ei sau numai prin rațiune *pură*, cu ajutorul unor concepte *pur* transcendentală (*ens originarium, realissimum, ens entium*), și se numește teologie transcendentală, sau ca inteligență supremă, cu ajutorul unui concept pe care îl împrumută din natura (sufletului nostru), și ar trebui să se numească teologie naturală. Acela care nu admite decât o teologie transcendentală se numește *deist*, iar acela care admite și o teologie naturală se numește *teist* [...]. Teologia transcendentală este acea teologie care sau își propune să derive existența ființei prime dintr-o experiență în genere (fără a determina ceva mai îndeaproape despre lumea căreia ea îi aparține), și se numește *cosmoteologie*, sau crede că îi cunoaște existența prin simple concepte, fără cel mai mic ajutor al experienței, și se numește *ontoteologie*². Așadar, Imm. Kant împarte teologia rațională în: *naturală* (teologie fizică și teologie morală) și *transcendentală* (cosmo-teologie și onto-teologie). Dacă, pentru Imm. Kant, *onto-teologia* reprezintă un caz particular al teologiei transcendentală, M. Heidegger extrapolează această determinare la nivelul întregii metafizici occidentale. J.-F. Courtine recunoaște că „istoria conceptului de onto-teologie nu a fost încă scrisă; un asemenea demers ar trebui să țină seama atât de F.W.J. Schelling, cât și de L. Feuerbach sau de A. Schopenhauer”³. Termenul de „onto-teologie” desemnează așadar, „în nomenclatura *theologia rationalis* (diferită de *theologia revelata*), acea parte a teologiei transcendentală care pleacă de la conceptele pure ale înțelegerii, fără legătură cu vreo experiență. Prin urmare ea se deosebește atât de cosmo-teologia clasică, ce face

apel la experiența lumii, cât și de antropologie”⁴.

Într-adevăr, *onto-teologia rezumă, la Imm. Kant, argumentul numit „ontologic”, dar care pe bună dreptate ar putea fi numit argument „onto-teologic”*⁵. M. Heidegger preia de la Imm. Kant sintagma „onto-teologie”, lărgindu-i sensul, într-o încercare de a acoperi întreaga tradiție metafizică. Prin urmare, onto-teologia criticată de Kant devine un moment al tradiției metafizice onto-teologic constituite: „orice filosofie și teologie în sensul acesta original și primordial [...] pune în discuție fundamentul ființei, fundament al cărui nume este *θεός*. Chiar și filosofia lui Fr. Nietzsche, de exemplu – unde este enunțată această teză esențială: «Dumnezeu a murit» este, tocmai în virtutea acestei teze, teologică”⁶. Deci, cu acest concept (onto-teologie), M. Heidegger instituie o nouă definiție a esenței metafizicii⁷.

M. Heidegger vorbește de onto-teologie în textul canonic din 1957: „Constituirea (*Verfassung*) onto-teologică a metafizicii” (partea a doua din *Identitat und Differenz*⁸), însă expresia apare pentru întâia oară la M. Heidegger într-un curs

⁴ Cf. S. Breton, „La querelle des dénominations (en marge d'un débat)”, in *Heidegger et la question de Dieu*, p. 252; vezi de asemenea G. Lebrun, *Kant et la fin de la métaphysique*, Paris, Librairie Armand Colin, 1970, p. 133, n. 13.

⁵ Cf. M. Heidegger, *Les problèmes fondamentaux de la phénoménologie*, trad. J.-F. Courtine, Paris, Gallimard, „Bibliothèque de philosophie”, 1985, p. 50 *sqq.*; vezi de asemenea „La thèse de Kant sur l'être”, in *Questions II*, Paris, Gallimard, 1969, pp. 377-422.

⁶ Cf. Idem., *Schelling. Le traité de 1809 sur l'essence de la liberté humaine*, Paris, Gallimard, 1977, pp. 94-95. După O. Boulnois, „onto-théologie est un cas particulier que est changement brusque dans une structure générale” (cf. O. Boulnois, *Être et représentation. Une généalogie de la métaphysique moderne à l'époque de Duns Scot*, Paris, PUF, 1999, p. 514).

⁷ Cf. J.-L. Marion, *Dieu sans l'être*, Paris, PUF, 2002, p. 280.

⁸ Cf. M. Heidegger, *Identitat und Differenz*, Pfullingen, Neske, 1957, trad. fr. de André Préau in *Questions I și II*, Paris, Gallimard, 1968.

² Cf. Imm. Kant, *Critica rațiunii pure*, traducere de N. Bagdasar și E. Moisuc, București, Editura Științifică, 1969, pp. 498-499.

³ Cf. J.-F. Courtine, *Inventio analogiae. Métaphysique et ontologie*, Paris, J. Vrin, 2005, p. 46.

din semestrul de iarnă 1930-1931: *Hegels Phänomenologie des Geistes*⁹: „esența ființei – înțelesă logic, deci de-a dreptul ontologic – este egalitatea cu sine în a-fi-altul. Esența egologic înțelesă a ființei este «diferența internă» ca Eu = Eu, raportarea la ceva care, în același timp, nu este o raportare. Esența ființei – teologic înțelesă – este spiritul ca concept absolut. În lumina acestui concept *onto-teologic* despre ființă ca infinitate, timpul se manifestă ca un fenomen al ființei”¹⁰.

J.-F. Courtine afirmă că prima formulare completă a acestei teze (constituirea onto-teologică a metafizicii) din corpusul heideggerian apare relativ târziu, în cursul susținut în semestrul de iarnă 1930-1931, consacrat *Fenomenologiei spiritului*. Totuși, în cursul din 1928, putem întâlni conceptul „dedublat” (*Doppelbegriff*) al filosofiei: M. Heidegger ține aici să calce pe urmele lui Aristotel, care-și definește demersul metafizic în același timp ca *πρώτη φιλοσοφία* și *θεολογία* (*θεολογική επιστήμη*)¹¹. Așadar, conform

lui M. Heidegger, esența onto-teologică a metafizicii se regăsește pentru întâia oară în *Metafizica*¹² lui Aristotel, unde se aplică acest concept dedublat, *Doppelbegriff*, între *πρώτη φιλοσοφία* și *θεολογία*¹³. Enunțarea completă și detaliată a acestui concept va fi făcută în conferința *Die ontotheologische Verfassung der Metaphysik*, din 1957, unde el va afirma clar că toată tradiția, de la Platon la Nietzsche, s-a constituit onto-teologic¹⁴. Într-adevăr, conform lui M. Heidegger, în cadrul metafizicii, între teologie și ontologie, există un „aranjament”¹⁵ care reglează disputa între cele două orientări ale

1949, p. 18. În opinia unor exegeți, Aristotel însuși indică posibilitatea unei duble interpretări a metafizicii (vezi J.-F. Courtine, „Métaphysique et ontothéologie”, in *La métaphysique... op. cit.*, p. 147; vezi de asemenea E. Berti, „La métaphysique d’Aristote. Ontothéologie ou philosophie première?”, in *Revue de philosophie ancienne*, tome XIV, nr.1 [1996], p. 63. E. Berti crede că M. Heidegger pleacă de la interpretarea lui F. Brentano cu privire la cele patru sensuri ale ființei atunci când se referă la textul aristotelic din *Metafizica*, Δ, 7).

¹² Totuși, se pare că nu *Metafizica* este cartea fundamentală a filosofiei occidentale, așa cum am fi tentați să credem. În acest sens, M. Heidegger afirmă: „La *Physique* d’Aristote est [...] le livre de fond de la philosophie occidentale [...] cela n’a pas beaucoup de sens quand on dit que la « physique » précède la « métaphysique », vu que la métaphysique est tout autant « physique » que la physique est « métaphysique »” (cf. *Wegmarken*, GA, 9, p. 242; *Questions II*, p. 183).

¹³ Cf. Victor Goldschmidt, *Questions platoniciennes*, Paris, Aubier, 1970, p. 141 *sqq.*

¹⁴ Prin comparație cu M. Heidegger, Didier Franck este mult mai „radical”. El afirmă că problema „constituirii onto-teologiei” nu începe cu Platon sau Aristotel, ci este mult mai veche decât așa-zisa „retragere a ființei” (cf. Didier Franck, *Heidegger et le christianisme. L’explication silencieuse*, Paris, PUF, 2004, pp. 38-39). În definitiv, pentru Didier Franck, M. Heidegger nu face altceva decât o traducere în limbaj ontologic a pericopelor Sfântului Apostol Pavel.

¹⁵ Cf. M. Heidegger, „Einleitung”, *loc. cit.*, p. 66; vezi de asemenea excelentul articol semnat de Michel Gourinat, „La querelle de l’ontothéologie”, in *Cahiers de recherches médiévales*, 2/1996, articol online: <http://crm.revues.org/index2486.html>.

⁹ Trad. fr. E. Martineau, Paris, Gallimard, 1984: *La „phénoménologie de l’esprit” de Hegel*. În mod cert, G.W.F. Hegel identifică *Deus* cu *ens* (în Prefață la *Fenomenologia spiritului*). Invoc aici replica teribilă dată de Schelling lui Hegel: „pour lui, Dieu n’était pas tant un simple concept, que le concept n’était Dieu. Dans son système, Dieu n’est rien d’autre que le concept [...]” (cf. J.-F. Courtine, „La critique schellingienne de l’onto-théologie”, in T. de Koninck et G. Planty-Bonjour (dir.), *La question de Dieu selon Aristote et Hegel*, Paris, PUF, 1991, pp. 217-257, aici p. 234).

¹⁰ *Ibid.*, p. 183; „Le questionnement philosophique est toujours et par soi double, ontothéologique, en un sens très large. La philosophie est onto-théologie” (cf. M. Heidegger, *Schelling...*, p. 95; vezi de asemenea schema de la p. 96). Pentru M. Heidegger și problema onto-teologiei vezi J.-F. Courtine, *Inventio analogiae...*, în special primul capitol: „La constitution ontothéologique de la métaphysique”.

¹¹ Pentru a explica termenul „onto-teologie”, filosoful german apelează la „dualitatea” metafizicii lui Aristotel (*Metafizica* Γ, E, K); vezi în acest sens M. Heidegger, „Einleitung”, *Was ist Metaphysik?*, Frankfurt am Main, Klostermann,

metafizicii și stabilește maniera în care „Dumnezeu intră în filosofie”¹⁶. „Dacă într-adevăr Dumnezeu, ca Ființă supremă, întemeiază totul, El depinde de Ființă, de ceea ce este în general Ființa. Există deci, în căutarea fundamentului suprem sau a rațiunii ultime a oricărui lucru, o circularitate care face ca Dumnezeu, «în sensul de fundament, să nu poată fi major reprezentat decât ca o cauză de sine. Astfel este numit Dumnezeu în conceptul său metafizic»¹⁷. De unde provine însă această idee a lui M. Heidegger? Filosoful german afirmă că originea acestei probleme se regăsește la Aristotel¹⁸. În partea a doua din *Identität und Differenz* (1957), filosoful german vorbește deja despre „esența onto-teologică a metafizicii”. Devenise un loc comun să afirmi că metafizica, de la Aristotel încolo, era esențialmente o „onto-teologie”, adică o știință care reduce ființa la o „ființare” particulară, chiar dacă e vorba despre ființarea supremă, adică Dumnezeu, și că prin urmare ea nu ține seama de „diferența ontologică” între ființă și ființare.

În scrierea mai sus menționată Heidegger nu face nici o aluzie explicită la Aristotel, dar afirmă că metafizica este onto-teologică deoarece, prin intermediul unei „descătușări” (*Austrag*) a diferenței ontologice, ea prezintă ființa, obiect al ontologiei, drept „fundamentul care conduce înainte”, adică drept Dumnezeu, obiect al teologiei; evident, un Dumnezeu cu care omul nu știe ce să facă, pentru că nu poate să-i adreseze rugăciuni, nici să-i ofere jertfe, și în fața căruia nu poți „să cazi în genunchi plin de respect” și nici „să cânti și să dansezi”¹⁹. Este evident că

Ființa supremă despre care vorbesc metafizicienii nu este un Dumnezeu personal căruia să poți să i te rogi. Ca să-l cităm pe E. Berti, „se simte în aceste spuse întregul resentiment al luteranului împotriva teologiei raționale de origine aristotelică, folosită mai ales de Biserica catolică”²⁰.

În acest context (al onto-teologiei aristotelice), Heidegger trece sub tăcere o celebră dispută care are meritul de a fi deschis discuția despre caracterul unitar al *Metafizicii* lui Aristotel, cea dintre Paul Natorp și Werner Jaeger, derulată între 1888-1923²¹. Natorp este printre primii care se dezică de orice încercare de interpretare unitară a *Metafizicii* lui Aristotel. Pentru P. Natorp, cărțile A, B, Γ ale *Metafizicii* reprezintă o introducere în știința substanței în general, despre care este vorba în cărțile „ousiologice”. În opinia exegetului invocat, cărțile Z, H, Θ vorbesc într-adevăr despre substanța sensibilă, iar cărțile Λ, M, N despre substanța supra-sensibilă. Rezultatul acestei tripartiții este că aceste direcții diferite sunt incompatibile, de unde și încercarea ulterioară, disperată, de reconciliere sau de unificare, din capitolul 1 al cărții E (parțial apocrifă în opinia lui P. Natorp). *Metafizica* ar fi de fapt formată din două studii diferite și ireconciliabile²². P. Natorp

²⁰ Cf. Enrico Berti, „La *Métaphysique* d’Aristote: «Onto-théologie» ou «Philosophie première?»”, in *Revue de philosophie ancienne*, tome XIV, nr. 1 [1996], p. 62.

²¹ Despre M. Heidegger și poziția sa față de dezbateră Natorp-Jaeger, vezi J.-F. Courtine, *Inventio analogiae...*, pp. 56-63.

²² În lungul articol „Thema und Disposition der aristotelischen Metaphysik”, P. Natorp a susținut că textul principal al Stagiritului (*Metafizica*) este constituit din două cercetări diferite și ireconciliabile, cercetarea asupra substanței sensibile, expusă în cărțile ZHΘ, și cercetarea asupra substanței supra-sensibile, expusă în cărțile MNA. Pentru a le unifica, după P. Natorp, Aristotel a introdus ideea unei științe a ființei ca ființă și a scris drept introducere cărțile ABΓ (vezi în acest sens E. Berti, „La métaphysique d’Aristote...”, art. cit., pp. 72-74).

¹⁶ Cf. *Ibid.*, p. 56.

¹⁷ Cf. *Ibid.*, p. 57; vezi de asemenea Michel Gourinat, „La querelle de l’ontothéologie”, *loc. cit.*

¹⁸ Cf. Aristotel, *Metafizica*, 1026 a și 1064 b.

¹⁹ Cf. M. Heidegger, *Identität und Differenz*, Pfullingen, Neske, 1957, p. 70; vezi de asemenea Michel Gourinat, „La querelle de l’ontothéologie”, *loc. cit.*

încearcă oricum să evidențieze ceea ce el consideră o „contradicție insuportabilă” („*unleidliche Widerspruch*”) între πρώτη φιλοσοφία înțeleasă atât ca *Grundwissenschaft* (în scrierile sale mai apare și expresia *Fundamentalwissenschaft*) a ființei ca atare (sau a obiectului), cât și ca știință a unei părți determinate a ființării. Orizontul general al interpretării lui P. Natorp este, evident, unul neokantian: cel al filosofiei transcendente centrate pe problema cunoașterii obiectului în general și a condițiilor sale de posibilitate. Filosofia transcendentă a preluat ștăfeta de la *philosophia transcendentalis* a anticilor, ceea ce înseamnă că el pune accentul pe *metaphysica generalis* în detrimentul *metaphysica specialis*. „Conform interpretărilor noastre, spune P. Natorp, explicația împărțirii în trei a științelor teoretice în *Metafizica* E 1 va avea drept rezultat că știința filosofică fundamentală, ‘adică πρώτη φιλοσοφία’ va fi, pe de o parte, cea care vorbește despre ființare în general, dar și, sau tocmai de aceea, cea care are drept obiect special un domeniu determinat al ființării, mai exact cel care este imuabil și imaterial” („Thema und Disposition der aristotelischen Metaphysik”, p. 49). Foarte interesant este faptul că această interpretare neunitară a *Metafizicii* lui Aristotel de către P. Natorp este considerată ca înscriindu-se pe linia lui F. Suarez, influență care se traduce mai ales în distincția dintre *metaphysica generalis* și *metaphysica specialis*. Aceeași interpretare fusese adoptată și de Imm. Kant, puternic influențat de C. Wolff și A. Baumgarten. Lectura atentă (dar părtinitoare) făcută de M. Heidegger tuturor acestor chestiuni conchide, dimpotrivă, că metafizica este onto-teologică. În acest sens, J.-F. Courtine afirmă că filosoful german „chiar dacă nu a comentat niciodată în mod explicit cele două articole ale lui P. Natorp, în schimb s-a exprimat foarte critic în repetate rân-

duri împotriva încercării de reconstrucție genetică a lui W. Jaeger”²³.

Inaugurând o lectură genetică a corpusului aristotelician, W. Jaeger va încerca să soluționeze altfel „contradicția insuportabilă” pe care o pusese în evidență P. Natorp. Fără să intrăm aici în detaliile complicate ale evoluției reconstituite de W. Jaeger, trebuie să subliniem faptul că savantul german nu repune fundamental în discuție punctul de plecare al lui P. Natorp. Și el distinge în *Metafizica* lui Aristotel două inspirații diferite, două deducții considerate incompatibile referitoare la conceptul de metafizică, înțeles fie ca știință a ființei imobile și transcendente, fie ca știință a ființei ca ființă²⁴. W. Jaeger considera că *Metafizica* conține *interpolări* ulterioare, introduse de Aristotel dintr-o preocupare pentru unitate și conciliere între filosofia primă – ca teologie (gândirea sa de tinerețe) – și filosofia primă – ca ontologie (gândirea sa de maturitate).

Contrar lui P. Natorp și lui W. Jaeger, M. Heidegger interpretează într-o manieră *unitară* (asemenea scolasticilor) *Metafizica* lui Aristotel. Pentru filosoful german, cu această dublă caracterizare aristotelică a filosofiei ca „ontologie” și ca „teologie”, s-a spus totul sau nimic, în funcție de posibilitățile originale de înțelegere pe care noi înșine le aducem de fiecare dată.

În ceea ce-l privește, E. Berti crede că, cunoscând foarte bine stadiul disputei Natorp-Jaeger, M. Heidegger își afirmase, subtil, poziția în contextul dezbaterei, considerând că *Metafizica* este o lucrare *unitară*²⁵. Prin urmare, contradicția

²³ Cf. J.-F. Courtine, *Inventio analogiae...*, p. 60.

²⁴ Cf. *Ibid.*, p. 59.

²⁵ Interesul pe care îl prezintă tezele lui M. Heidegger despre onto-teologie, din punct de vedere al predării filosofiei și al istoriei filosofiei, constă în aceea că ele oferă mijlocul de a *unifica prezentarea didactică a istoriei metafizicii*. Această unificare nu se află însă mai puțin la originea unei neînțelegeri. Dacă referirea la teologia medievală

între πρώτη φιλοσοφία și θεολογία este, mai degrabă, o indecizie care i se datorează chiar lui Aristotel. Consecința este, conform lui M. Heidegger, următoarea: plecând de la Aristotel, avem o știință care reduce ființa la o ființare particulară (chiar dacă această ființă este o ființare supremă, adică Dumnezeu). Și tocmai această *indecizie fundamentală și originară* a lui Aristotel între πρώτη φιλοσοφία și θεολογία a condus la trecerea în uitare a diferenței ontologice între ființă și ființare, afirmă răspicat M. Heidegger în *Identität und Differenz* (1957). Într-adevăr, filosoful german nu face inițial nici o distincție între πρώτη φιλοσοφία, θεολογία (ἐπιστήμη) și această știință mult căutată care, spre deosebire de toate celelalte științe, nu permite să-i fie atribuit nici un domeniu specific de investigație.

Conform lui Martin Heidegger, gândirea medievală (care ne interesează în mod special) este cuprinsă în ansamblul istoriei metafizicii occidentale, de la originile sale grecești și până la definitivarea contemporană. Pentru prima dată într-o lucrare publicată în 1949 el definește drept „onto-teologie” „esența” fundamentală a acestei metafizici²⁶. Pentru a înțelege interpretarea dată de Heidegger teologiei medievale trebuie să urmărim

este indispensabilă pentru a asigura continuitatea istoriei gândirii între sfârșitul filosofiei grecești și renașterea sa, nu este mai puțin adevărat că Toma din Aquino, de exemplu, nu consideră metafizica o știință pe care ar practica-o el însuși, ci ca disciplină, creată de Aristotel, pe care el personal, după Avicenna, nu face decât s-o comenteze: Toma din Aquino, deși folosește deja conceptul de *metaphysica*, nu o face decât cu zgârcenie, fără a se îndepărta de întrebuintarea pe care tradiția comentariului tocmai i-o atribuiseră lui Aristotel (cf. Jean-Luc Marion, „Saint Thomas d'Aquin et Ponto-théo-logie”, în *Revue Thomiste* 95 [1995], pp. 31-66, aici p. 37; vezi și Michel Gourinat, „La querelle de Pontothéologie”, *loc. cit.*). În ceea ce-l privește, J.-F. Courtine afirmă că „schema” *arche – proódos – epístrophē* joacă un rol implicit în această unificare teologică a *Metafizicii* (cf. J.-F. Courtine, *Inventio analogiae...*, p. 137).

²⁶ Cf. M. Heidegger, „Einleitung”, *loc. cit.*, p. 17.

lectura generală a metafizicii care „spune ce este ființarea ca ființare”²⁷. Această definiție trimite la afirmația lui Aristotel: „există o știință care consideră ființa ca ființă” (*Metafizica*, IV, 1003 a 21). Aceasta este, în linii mari, interpretarea teologiei medievale de către Heidegger. Ea se opune explicației tradiționale, conform căreia „metafizica greacă ar fi fost ulterior preluată de teologia eclezială a creștinismului, și modificată de aceasta”²⁸.

În acest moment, dacă acceptăm originea grecească a onto-teologiei, cum s-ar putea explica faptul că întreaga tradiție metafizică s-a constituit de manieră onto-teologică? Pentru Heidegger, explicația este simplă: creștinismul a preluat integral problematica filosofiei grecești. În acest mod, onto-teologia a fost inclusă în doctrina creștină²⁹.

²⁷ Cf. *Ibid.*, p. 17.

²⁸ Cf. *Ibid.*, p. 18; vezi de asemenea Michel Gourinat, „La querelle de Pontothéologie...”, *loc. cit.*

²⁹ „Imperialismul politic al Romei și creștinismul Bisericii romane au determinat împreună, într-o singulară asociere, originea unei structuri fundamentale a experienței realității care va marca Evul Mediu și până în timpurile moderne” (cf. M. Heidegger, *Nietzsche II*, Paris, Gallimard, 1971, p. 331). Remarcă incredibil de imprudentă din partea lui M. Heidegger, din cel puțin două motive: a) cum poate o structură *fundamentală* să aibă o origine *istorică*?; b) chiar dacă ar fi așa, de ce această origine istorică nu coboară decât până în Evul Mediu, printr-o ignorare mai mult decât scandalosă a patristicii? Este evident că Evul Mediu al lui M. Heidegger nu este decât Evul Mediu occidental, latin („Imperialismul politic al Romei și creștinismul Bisericii romane”) și că el nu începe decât pe la 1100-1200, odată cu introducerea în Occident a lui Aristotel. În acest sens, interpretarea lui M. Heidegger este vădit deficitară. Pe de altă parte, M. Heidegger își poate justifica poziția împotriva metafizicii ca onto-teologie, în măsura în care aceasta implică teologia creștină. Cât despre cel care a pus la încercare teologia, atât pe aceea a credinței creștine, cât și pe cea a filosofiei, în evoluția sa plecând de la origini, el preferă astăzi, în domeniul gândirii, să nu vorbească despre Dumnezeu. Căci caracterul onto-teologic al metafizicii nu a fost pus în discuție de către gândire pe fondul vreunui ateism (cf. M. Heidegger, „Einleitung”, *loc. cit.*, p. 51). Tonul de

Există totuși două aspecte care trebuie semnalate:

– dacă ceva este „preluat” din lumea greacă în creștinism, acea paradigmă nu este problematică, ci conceptele acesteia. Însă acestea sunt utilizate de către Părinții Bisericii, în primele opt secole ale creștinismului, într-o cu totul altă dimensiune. Într-adevăr, pentru ei nu mai este vorba despre o problematică *filosofică*, ci despre una *soteriologică*. Vechii termeni grecești sunt puși să semnifice realități la care ei nu se refereau în lumea greacă (de exemplu: *homoousios*, *prosopon*, *hypostasis* etc.). Dincolo de aparenta „preluare” a termenilor grecești se găsește o veritabilă

„*interpretatio*” în cheie teologică (i.e. *soteriologică*) care nu trebuie să ne inducă în eroare.

– Părinții greci l-au disprețuit în mod vădit pe Aristotel, considerându-l „părintele ereziei”³⁰. A vorbi despre o „influență a lui Aristotel” asupra modului de a simți și asupra teologiei Sfinților Părinți denotă, dacă nu necunoaștere, cel puțin o ignorare voită. Aristotel va fi introdus cu mare pompă în teologia dogmatică abia în secolul al XIII-lea de către Toma din Aquino, la cinci secole după moartea ultimului mare părinte din perioada patristică greacă (Ioan Damaschinul).

confidență autobiografică face bincînțeles referire la acuzațiile de nihilism și de ateism a căror țintă a fost M. Heidegger după conferința din 1929: *Ce este metafizica?*, care definea angoasa ca „revelație” (*Ibid.*, p. 31); vezi și Michel Gourinat, „La querelle de l'ontothéologie”, *loc. cit.*

³⁰ Cf. Clément d'Alexandrie, *Protreptique*, V, 66, 4; vezi de asemenea J.-Y. Lacoste, *Dictionnaire critique de théologie*, Paris, PUF, 2002, p. 87, articolul „Aristotélisme chrétien”.

Florin CRÎȘMĂREANU, doctor în Filosofie (Université „François Rabelais”, Tours și Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași) cu teza *Le concept de métaphysique chez Francisco Suarez. De l'analogia entis à l'univocité de l'être*. În prezent este cercetător post-doctoral, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, Departamentul de Filosofie și Științe Social-Politice. Domenii de interes: teologie patristică, metafizică scolastică, doctrina analogiei. E-mail: fcrismareanu@gmail.com